

BETER EEN GOEDE BUUR ...

Maatschappelijke opgaven vragen steeds vaker om hechte samenwerking tussen gemeenten, organisaties en bewoners. Dat kan op elk denkbaar vlak, laten de Achterhoekse gastgemeenten van het VNG Jaarcongres 2026 zien. Hun les: naoberschap en bureninitiatieven laten zich niet afdwingen, maar wel voeden.

Tekst: Rick van der Waarden Beeld: Theo de Vries

Uut elcke huijs des avents in den winter tot sess uren ende in den sommer to acht uren een mensche comen.

Deze regel, in oud en inmiddels moeilijk leesbaar Nederlands, komt uit een document uit 1474 van een boerenbuurschap. Het beschrijft een afspraak: bij een sterfgeval moest uit elk huis iemand komen om samen de overledene te bewaken. Het is een van de oudste bewaard gebleven sporen van naoberschap: het Nedersaksische woord voor 'nabuurschap'.

Wat toen haast plichtmatige regels waren rondom burenhulp is in de loop van eeuwen losser en breder geworden. Naoberschap staat tegenwoordig vooral voor een gevoel: omzien naar elkaar, zonder dat daar een uitgeschreven regel voor bestaat.

Dat gevoel heeft ook een praktische lading. Gemeenten hebben de afgelopen jaren veel taken erbij gekregen, zonder dat daar voldoende geld of capaciteit tegenover stond. Daardoor kunnen ze niet altijd meer volledig invullen wat nodig is. Inwoners die naar elkaar omkijken, vangen daar soms iets van op: van de zorgvraag die een buur oplost voordat professionele hulp nodig is tot het buurtinitiatief dat een taak overneemt waar de gemeente niet meer aan toekomt. Dat roept ook vragen op. Wie is voor wat verantwoordelijk? En hoe stimuleer je als gemeente iets wat alleen werkt als het initiatief vanuit inwoners zelf komt?

Het gaat om het benutten van de energie en innovatie die al in bestaande gemeenschappen aanwezig is en om gelijkwaardige samenwerking tussen die gemeenschappen en gemeenten. Niet toevallig trekt het VNG Jaarcongres, dit jaar met het thema 'We doen het samen' naar de Achterhoek, waar naoberschap en lokale participatie diepgeworteld zijn. En we spraken de burgemeesters van gastgemeenten Winterswijk en Oost Gerle over hoe zij naoberschap ervaren en faciliteren in hun gemeenten.

Naoberschap

Baukje Dijkstra en Gea Hofstede hebben iets gemeen. Allebei werden ze dit voorjaar burgemeester: Dijkstra in april in Winterswijk, Hofstede in maart in Oost Gelre. Ook zijn ze allebei geen geboren Achterhoekers: Dijkstra komt uit Friesland, Hofstede uit de regio Arnhem. En allebei stonden ze meteen midden in de voorbereidingen van het VNG Jaarcongres.

'Ik ben geen purist', begint Dijkstra. 'Vroeger kende naoberschap strikte regels: bij geboorte, huwelijk of overlijden wist iedereen wat er van hem of haar werd verwacht. Maar de tijd verandert en zo'n begrip beweegt mee. Ik herken het ook in het Friese mienskip, de gemeenschapszin waarmee ikzelf mee opgroeide.'

Hofstede zoekt niet eens naar een woord. 'Je voelt het hier gewoon', zegt ze. 'Neem het bloemencorso van Oost Gelre: achttien corsogroepen, in een kern van nog geen elfduizend inwoners. Het op een na grootste corso van Nederland. Iedereen heeft een rol en iedereen doet ertoe.'

Vanzelfsprekendheid

Die houding is vanzelfsprekend in Winterswijk en Oost Gelre. Als je gewend bent om niet af te wachten tot de overheid iets oppakt, ligt het voor de hand dat je die houding ook meeneemt naar grotere maatschappelijke vraagstukken, leggen zij beiden uit. Zo leidt die mentaliteit niet alleen tot vrijwilligerswerk, maar ook tot burgerinitiatieven en actieve lokale participatie, zoals ook de verhalen verderop in dit artikel laten zien. Ze laten ook zien dat wanneer de overheid actief meedoet, meedenkt en meefaciliteert, er sneller en beter aansluiting ontstaat bij wat er lokaal speelt. Dat versterkt de democratie en vergroot het vertrouwen tussen overheid en samenleving.

Spin in het web

Maar meer initiatief vanuit de samenleving vraagt ook om een andere rol van de gemeente. Niet alles zelf organiseren, maar verbinden, ondersteunen en ruimte maken voor ideeën die vanuit inwoners komen. 'Een gemeentelijke organisatie is maar een heel kleine spin in het web', zegt Hofstede. 'Zorg dat je die spin in het web blijft en dat je verbindt.' Volgens haar moet de gemeente zoveel mogelijk aansluiten bij wat inwoners zelf aangeven. 'Het is het allermooiste als wij als gemeente mensen helpen om het zelf op te pakken. En aan te sluiten op datgene waarvan inwoners zeggen: dit hebben we van jullie nodig.'

Ruimte en aandacht geven

Maar toch, wat kunnen gemeenten concreet doen om burgerinitiatieven te stimuleren en ondersteunen? Dijkstra is er duidelijk over, alles begint bij waardering. Ze noemt de manier waarop Winterswijk vrijwilligers in het zonnetje zet. 'De lokale media spelen ook een belangrijke rol door er aandacht aan te besteden. Dat helpt weer bij het aantrekken van vrijwilligers.' Naast de bekende koninklijke onderscheidingen kent de gemeente daarom ook eigen onderscheidingen voor vrijwilligers, die breed aandacht krijgen.

'Maar het kost ook wat van je als gemeente om die ruimte te geven aan je inwoners', vertelt zij verder. Via de gemeenteraad, bijvoorbeeld. Zo constateerde de

Baukje Dijkstra

Gea Hofstede

Winterswijkse raad dat het jaarlijks opnieuw aanvragen van subsidie voor terugkerende initiatieven vooral extra administratieve rompslomp oplevert voor zowel aanvrager als gemeente. ‘Dat kost onnodige moeite’, zegt Dijkstra. ‘Steeds weer dat administratieve proces doorlopen. Het antwoord was een meerjarige subsidie voor organisaties met een bewezen trackrecord.’

Win-winsituatie

Voor beide burgemeesters komt het uiteindelijk op hetzelfde neer: naoberschap laat zich niet afdwingen, maar wel voeden. ‘Samendoen geeft mensen een plek in de samenleving’, vat Dijkstra het samen. ‘Mensen kunnen iets bijdragen, ontwikkelen zich en lossen problemen op. Het is een win-winsituatie. Daar zullen we veel meer op moeten gaan aansturen.’

Scholder an scholder (Achterhoeks voor schouder aan schouder) werken inwoners aan de verbetering van hun buurt, dorp of stad. Via burgerinitiatieven voor grote vraagstukken, maar ook via kleine gebaren en vanzelfsprekende burenhulp. Hier lichten we vijfnaoberschapvoorbeelden – van crisishulp tot uitdaagrecht – uit..

Gemeente Hilvarenbeek

Samenwerken dankzij het uitdaagrecht

Jasper Zandvliet

In 2022 spraken inwoners van het dorp Biest-Houtakker tijdens een dorpsavond een grote ambitie uit: hun dorp energieneutraal maken, uiterlijk in 2030. In plaats van te wachten tot de gemeente met een plan kwam, gingen ze zelf aan de slag.

© Biest-houtakker.eu.

Die houding past bij de traditie van samenwerking in het Brabantse dorp. Het gemeenschapshuis waarin ook de basisschool is gevestigd, werd recent bijvoorbeeld grotendeels door en met dorpsbewoners gerealiseerd. Die samenwerking vormde in 2022 de basis voor het initiatief Duurzaam Biest, met als doel het dorp in 2030 energieneutraal te maken.

Het initiatief begon met een werkgroep van acht bewoners en groeide uit tot tientallen vrijwilligers met uiteenlopende achtergronden. Van lokale ondernemers en agrariërs tot dorpsgenoten die het een interessant onderwerp vonden.

Democratisch experiment

Na een verkenning van opties, van waterstof tot zonne-energie, ontstond behoefte aan een professioneel onderbouwd warmteplan. De werkgroep richtte in 2024 Stichting Duurzaam Biest op en vroeg subsidie aan, maar dat bleek niet voldoende. Toevallig experimenteerde gemeente Hilvarenbeek op dat moment met ‘democratische vernieuwing’. Onderdeel daarvan was het uitdaagrecht: sinds 1 januari 2025 biedt deze wet inwoners de mogelijkheid publieke taken over te nemen wanneer zij denken die beter te kunnen organiseren. Het energieplan van Duurzaam Biest werd een van de lokale experimenten.

Geen wedstrijd

Toch voelt Jasper Zandvliet, een van de initiatiefnemers van de stichting, weinig voor het woord ‘uitdaagrecht’. Als organisatieadviseur brengt hij veel proceskennis in bij de stichting. ‘We hebben niet tegen de gemeente gezegd: we dagen jullie uit. We hebben gezegd: we denken dat wij het effectiever kunnen. Dus mogen wij dat budget overnemen?’

Die niet-competitieve houding is volgens hem de sleutel tot het succes. Stichting en gemeente spraken elkaar elke acht weken. ‘De gemeente gaf het vertrouwen en de ruimte om het initiatief verder uit te werken’, vertelt Zandvliet. Ambtenaren dachten mee en bewaakten de aansluiting met gemeentelijk beleid, maar namen het proces niet over. De rol van opdrachtgever verschoof naar die van partner.

Dat bleek belangrijk toen de stichting groengas uit mestvergisting als optie in het plan wilde opnemen. In een wijkuitvoeringsplan zou zoiets direct aan politiek gevoelige landbouwdiscussies raken. Daarom kozen inwoners en gemeente voor een tussenvorm: een dorpsenergieplan dat richting geeft aan verdere beleidsontwikkeling.

Vrijwillige inzet

Inmiddels werkt de stichting met drie taakgroepen (techniek en businesscase, organisatie en financiën, en participatie en communicatie) die bijvoorbeeld warmtepompen onderzoeken, overleggen met netbeheerder Enexis en samenwerking met agrariërs verkennen. Het dorpsenergieplan is opgeleverd en geaccordeerd door de raad.

Stichting en gemeente werken nu samen aan een businesscase en een energiegemeenschap. Volgens Zandvliet zit de kracht én de kwetsbaarheid van dit soort initiatieven in de vrijwillige inzet. ‘Het moet echt uit de gemeenschap zelf komen.’

Gemeente Oost Gelre

Zorgen zoals buren voor elkaar zorgen

In het hart van Mariënvelde, aan de Waalderweg, staat de BMV: de Brede Maatschappelijke Voorziening. Wat ooit een verouderde gymzaal was, groeide door de inzet van honderden dorpsbewoners uit tot een plek waar dorpshuis, sporthal, dagbesteding en zorg samenkomen onder één dak. Het is waar het dorp elkaar ontmoet en niemand tussen wal en schip valt.

Ontmoetingsplek én zorgcorporatie

De BMV is deel van Zorgcorporatie Mariënvelde: een organisatie van en voor inwoners die zorg en ondersteuning dichtbij en informeel organiseert, voordat een beroep wordt gedaan op professionele zorg. Door talenten van inwoners op te halen en in te zetten, zijn zij van betekenis voor elkaar en zichzelf.

‘Mensen zijn vaak vraagverlegen’, vertelt zorgcoördinator Ellen Penterman. ‘Ze vinden het makkelijker om iets voor een ander te doen dan zelf hulp te vragen.’ Daarom kijkt de corporatie samen met wie hulp nodig heeft: wie ken je al en durf je diegene te vragen?

De corporatie ontstond ruim tien jaar geleden vanuit meerdere dorpsopgaven, vertelt Penterman. ‘Verenigingen zochten een nieuwe accommodatie, de kerk verloor bezoekers en de gemeente bereidde zich voor op nieuwe zorgtaken. Op advies van de wethouder verbond een groep inwoners deze ontwikkelingen om de leefbaarheid van het dorp te behouden.’

Financiering

De informele aanpak werkt: de druk op de formele zorg vermindert. Daarom is de gemeente Oost Gelre vanaf de start betrokken met een beleidsadviseur Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo). ‘Die schuift twee keer per jaar aan om te monitoren wat werkt’, vertelt zorgcoördinator Fleur Wieggers.

Dat leverde ook structurele financiering op via de Wet domeinoverstijgende samenwerking, waarmee zorgkantoren mogen investeren in preventie en welzijn. Het effect: in Mariënvelde neemt de inzet van huishoudelijke hulp en begeleiding vanuit de Wmo af.

Lokaal netwerk

De samenwerking beperkt zich niet tot de BMV: zorgcoördinatoren, wijkverpleegkundigen, huisartsen en praktijkondersteuners vormen samen één lokaal netwerk dat organisch groeide doordat zij elkaar in het dorp steeds vaker tegenkwamen.

Ellen Penterman

Fleur Wieggers

© Anja Onstenk.

© Lochem.nl.

Vanuit dat netwerk kwam ook het relatief hoge aantal suïcides in de omgeving in beeld. Penterman: ‘Samen met de gemeente, die sinds de invoering van de Wet integrale suïcidepreventie verantwoordelijk is voor lokaal preventiebeleid, organiseerden wij gespreksgroepen en bijeenkomsten om dit onderwerp bespreekbaar te maken.’ De corporatie is er immers voor zowel dagelijkse taken als grotere zorgvragen. ‘Bij rouw en trouw’, beaamt Wieggers.

Gemeente Lochem

Energie delen met je buren

Aan de Zonnekampstraat in Gorssel staan 35 gloednieuwe flexwoningen voor Oekraïense vluchtelingen. Best bijzonder als je bedenkt dat netcongestie tot voor kort nog roet in het eten dreigde te gooien: er was namelijk slechts 10 procent van de benodigde elektriciteitscapaciteit beschikbaar. De gemeente Lochem omzeilde dit probleem met de hulp van energiecoöperatie LochemEnergie. Ze plaatsten een grote accu en ze maken gebruik van een veelbelovend initiatief: energiedelen.

Bij energiedelen wordt lokaal opgewekte stroom zoveel mogelijk lokaal gebruikt. Overtollige zonnestroom gaat rechtstreeks naar de buur die op dat moment stroom nodig heeft of wordt opgeslagen op een buurtaccu. Pas als er lokaal geen elektriciteit beschikbaar is, wordt er stroom van de markt gehaald. Ook in het dorp Almen doen inmiddels 55 huishoudens mee aan een pilot met energiedelen. Belangrijk verschil tussen de casussen van Gorssel en Almen: in Gorssel wordt stroom niet écht gedeeld maar intern verdeeld binnen één aansluiting, terwijl in Almen losse huishoudens met eigen aansluitingen nog slechts simuleren wat er zou gebeuren als delen wél zou mogen.

Joska Groen

Meer dan techniek

Voor Joska Groen, methodiekontwikkelaar bij LochemEnergie, is energiedelen niet alleen een technische oplossing, maar past het ook in de geest van naoberschap. Energiedelen versterkt de sociaaleconomische samenhang. ‘Als een dorpssupermarkt dankzij lagere energiekosten kan blijven bestaan, profiteert de hele gemeenschap.’

Het uitgangspunt van naoberschap vormt al vijftien jaar de basis van de coöperatie. Wat begon met een groep inwoners die vond dat de energietransitie te langzaam verliep, groeide uit tot een organisatie met ruim veertienhonderd leden en ongeveer honderd actieve vrijwilligers, met een breed netwerk aan lokale projecten.

Collectieve aanpak

De aanpak van LochemEnergie is laagdrempelig. Inwoners met een idee kunnen bij de coöperatie aankloppen. ‘Als een initiatief voldoende draagvlak krijgt, onderzoekt de coöperatie hoe het verder ontwikkeld kan worden’, vertelt Groen. Zo ontstonden in de loop der jaren projecten rond energieopwekking, energiebesparing, energiearmoede en deelmobiliteit, vrijwel allemaal gedragen door inwoners zelf.

Inmiddels voert LochemEnergie ook namens de gemeente taken uit. ‘We ontvangen bijdragen en subsidies voor verschillende projecten’, zegt Groen. ‘Ook werken wij samen in het project ‘ener-

giehulp'. Daaronder valt het energieloket dat de gemeente zelf beheert en waar inwoners advies gegeven wordt over subsidiemogelijkheden. 'Verder helpen wij bij de uitvoering van het beleid rondom energiearmoede door de witgoedregeling te faciliteren en door kleine maatregelen te nemen in woningen. Denk aan ledlampen, folie achter radiatoren en buisisolatie. Ook leggen we zonnepanelen op huurwoningen wanneer de woningcorporatie dit niet doet.'

Gemeente Winterswijk

Crisishulp bij valwind

2 juli 2025 is een snikhete dag. Kort na 17.00 uur slaat het weer plotseling volledig om. Boven Winterswijk barst het noodweer los, met een krachtige valwind die een spoor van vernieling trekt. In een paar minuten worden honderden bomen met wortel en al uit de grond gerukt, storten daken in, worden tuinen verwoest, lopen kelders onder en valt op sommige plekken de stroom uit.

'Grote eiken vielen vlak voor mijn auto', vertelt Thijs Ebbers, projectleider klimaatadaptatie van de gemeente Winterswijk. Hij is onderweg vanuit Groenlo als de provinciale weg verandert in een slagveld. Hij rijdt het fietspad op en zet zijn auto stil. Aan de telefoon vertelt de burgemeester hem onder meer dat een groot hallencomplex is ingestort.

Terwijl de crisisorganisatie op gang komt, ontstaat op straat een spontaan netwerk van bewoners en aannemers. Velen van hen wachten niet op een telefoontje. Tot in de kleine uren worden bussen en tractoren ingezet, komen hoveniers en grondverzetbedrijven met shovels en kranen, en ruimen bewoners hun straat vrij van takken. Heel Winterswijk zet de schouders eronder.

Ebbers trekt met de centrummanager het centrum in. Ze nemen de schade op, leggen door waterdruk omhooggekomen putdeksels terug en spreken ondernemers. 'In zo'n situatie helpt het dat mensen een bekend gezicht van de gemeente zien.'

De volgende ochtend maakt beheerder Openbaar Groen Bjorn Garstenveld samen met de aannemers een plan. Eerst moeten het ziekenhuis en de belangrijkste wegen bereikbaar zijn. Daarna wordt het buitengebied verdeeld in 'taartpunten', met per gebied een verantwoordelijke aannemer.

Net als Ebbers herinnert Garstenveld zich goed hoe vanzelfsprekend de samenwerking verliep. 'Aannemers belden zelf om materieel en mensen aan te bieden. Bedrijven die normaal elkaars concurrent zijn, werkten alsof ze één organisatie vormden. Machines, mensen en kennis werden zonder aarzelen gedeeld.'

'Dat is de kracht van naoberschap', zegt Garstenveld. 'Mensen wachten hier niet af tot iemand om hulp vraagt. Ze voelen zich samen verantwoordelijk.' Zonder die spontane hulp had het herstel volgens Ebbers zeker een week langer geduurd. 'Daardoor kom je als gemeenschap veel sneller weer overeind.'

Thijs Ebbers

Bjorn Garstenveld

Gemeente Rotterdam

Energie delen met je buren

In Rotterdam weten ze al dertig jaar: sterke buurten ontstaan niet vanzelf. Opzoomeren begon ooit in de Opzoomerstraat, waar bewoners genoeg hadden van drugsoverlast, auto-inbraken en vervuiling. In plaats van te wachten op de gemeente, gingen zij zelf aan de slag: ze veegden de straat, hingen lampjes op en zochten elkaar op.

Still uit de korte film Stormkrachtwenters.

© Hellen Kenneth.

De gemeente zag dat en besloot het te faciliteren. Zo ontstond Opzoomer Mee, een stichting die bewonersinitiatieven ondersteunt in plaats van overneemt. En die volgorde – eerst bewoners, dan de gemeente – is precies waarom inmiddels tweeduizend straten in Rotterdam 'opzoomeren' en het fenomeen ook in andere steden opduikt.

Kleine gebaren

'Wij nodigen bewoners uit om samen met hun straat activiteiten te ondernemen', vertelt Ireen van der Lem, projectleider bij de stichting. 'Het gaat altijd om kleine gebaren: een schoonmaakpakket, een welkomstpakket voor nieuwe buren of een kleine financiële bijdrage.'

Sommige van zulke gebaren begonnen ooit als – en zijn nog steeds – een preventief middel. Rotterdam zag al een tijdje dat ouderen langer thuis bleven wonen. Maar toen iemand lang onopgemerkt overleden in haar woning lag, vroeg de toenmalige burgemeester zich af of zoiets voorkomen kan worden als mensen meer naar hun buren omkijken.

Opzoomer Mee riep daarop de Lief & Leedstraat in het leven: alle straten ontvangen honderdvijftig euro per straat per jaar met een startpakket van kaartjes, lint en cadeaupapier voor bijvoorbeeld een bloemetje bij ziekte of een presentje bij een geboorte. 'Als je iets in je handen hebt, voel je je meer gelegitimeerd om aan te bellen', legt Van der Lem uit. 'Dat verlaagt de drempel om contact te maken en om later zelf ook iets te durven vragen.'

Ireen van der Lem

Hellen van Rabenswaay

'Wij zijn een familie'

Een van de mensen die dit dagelijks in de praktijk brengt, is Hellen van Rabenswaay. Al dertig jaar zet zij zich in voor haar straat en inmiddels is ze zogenaamde gangmaker van een Lief & Leedstraat. Opzoomer Mee adviseert straten trouwens altijd om met twéé gangmakers te werken: valt de een weg, dan valt niet meteen alles stil. En samen bereik je meer bewoners.

'Wij noemen onze straat een familie', zegt Van Rabenswaay. 'Als er iemand geboren wordt, brengen we een cadeautje. Als iemand overlijdt, zijn we er voor elkaar. We organiseren straatfeesten, maken samen schoon en eten vaak met elkaar.' Nieuwe bewoners worden meteen opgenomen. 'Zodra ik hoor dat er iemand komt wonen, ga ik kennismaken en vertel ik wat we allemaal doen.'

Die openheid verbindt bewoners van alle leeftijden en achtergronden. Van de studenten tegenover Hellens huis die altijd willen bijspringen tot de Turkse garagehouder die de buurt 'straatvader' noemt, omdat hij altijd klaarstaat om een kapotte auto of een klusje in huis te fixen.

Verder dan de straat

Naast activiteiten op straatniveau ondersteunt Opzoomer Mee ook de gemeentelijke regeling voor buurtideeën. Bijvoorbeeld vrijwilligers die dikke gordijnen maken voor buurtgenoten in slecht geïsoleerde woningen, samen met kinderen koken met eetbare planten uit de buurt of kunstexposities opzetten om buren te leren kennen.

Volgens Van der Lem dragen zulke initiatieven ook bij aan de weerbaarheid van buurten. Zo ontwikkelde Opzoomer Mee naar aanleiding van de landelijke campagne 'Denk vooruit' het straatspel 'Mag ik dan bij jou?'. Hierin inventariseren buren wat ze elkaar kunnen bieden als de nood aan de man is: een slaapplek, een koeltas, bepaalde vaardigheden. Bewoners hangen het lijstje vaak aan de binnenkant van hun meterkast.

Al zo'n zeventig Rotterdamse straten vroegen het spel aan. Rotterdam telt ruim negenhonderd Lief & Leedstraten. Inmiddels hebben ook 62 andere gemeenten het concept overgenomen.

De VNG-handreiking 'Overheidsparticipatie: We doen het samen!' biedt richtlijnen voor gemeenten om deel te nemen aan initiatieven vanuit de samenleving. Download de handreiking via de QR-code.